

Fellesskap og individualitet. Kjønna etternamnsval blant norske menn i heterofile parforhold

Doktorgradsavhandling i kulturvitskap forsvart ved Universitetet i Bergen 11. desember 2020.

Line Grønstad

Få menn i heteroseksuelle forhold endrar etternamnet sitt. Føremålet mitt har vore å undersøke tydingane menn har knytt til etternamna i heteroseksuelle forhold gjennom å dykke ned i fire sentrale tema i menn sine forteljingar om eigne etternamn. Dei fire temaa er familie, kontinuitet og tradisjon, kjønnslikestilling og individuell identitet. Desse fire temaa har eg funne fram til ved hjelp av ein tematisk analyse (jf. Braun og Clark 2006) av det samla materialet.

Materialet eg har analysert, består av svar på to spørjelister, altså kvalitative spørjeundersøkingar. Den eine vart sendt ut gjennom Norsk etnologisk gransking (NEG) som *Særemne 64 Etternamn*. Denne var open for alle som forstår norsk, og spreidd gjennom NEG sitt nettverk til faste meddelarar og gjennom sosiale media. Av dei om lag 450 som svara, var 101 menn, og det er svara frå desse mennene eg har nytta i analysen. Berre to av desse mennene gjorde endringar i parforhold. Vidare rekrutterte eg spesielt menn som sjølve endra på etternamnet sitt i parforhold til å svare på ei ny spørjelige. I alt fekk eg inn 60 svar på denne spørjelige. Tre menn som endra etternamn, vart intervjuet, to av desse var blant dei 60 som hadde svara på spørjelige på førehand.

Candace West og Don Zimmerman sitt perspektiv “doing gender”, eller altså å *gjere kjønn* (West og Zimmerman 1987), var med på å styre analysen. Utgangspunktet mitt har vore at kjønn er noko som enkeltindivid gjer gjennom mikrohandlingar, og at

det som inngår som mannleg eller kvinneleg blir gjort av den enkelte i samspel med omgjevningane og andre individ. Desse handlingane kan seiast å basere seg på avleiringer bestående av summen av handlingar gjort av andre individ. Det som inngår i det kvinnelege og i det mannlege er såleis i endring til ein kvar tid. Slik kan til dømes tydinga til endring av etternamn i heterofile parforhold over tid forskyvast. Vidare har omgrepsparet *mannlegheit/umannlegheit* av Claes Ekenstam og Jørgen Lorentzen (Ekenstam et.al. 1998; Ekenstam 2007; Lorentzen og Ekenstam 2006) vore til hjelp i analysearbeidet gjennom retting av fokus på grensegangar mellom kva som inngår i det mannlege og kva som blir forstått som umannleg.

Under temaet familie, handla tre undertema om kjernefamilien til mennene. For det fyrste fungerte etternamnsendringa som ein måte å skilje ekteskapet frå sambuarskapet der etternamnsendring vart gjort i parforholdet. For det andre var felles etternamn ein måte å skape kjernefamilien, eller å *gjere* kjernefamilien på. For det tredje gjorde skilsmisser at banda mellom dei som tidlegare var ektemann og kone vart brotne. Dermed kunne etternamna på ny vere oppe til vurdering. Dei neste tre undertemaa handla om opphavsfamilien til mennene. For det fyrste var etternamnet for menn som sjølve heldt på namnet, viktig og meningsfullt, ikkje minst med tanke på samanhengen med tidlegare generasjonar som namna kunne gi. For det andre gjorde idealet om at etternamn skal halde fram, at kvinna sitt etternamn kunne takast av ektemannen, ikkje minst der det var få eller ingen (menn) som kunne føre det vidare til neste generasjon. For det tredje kunne etternamnsendringa føre til konflikt mellom menn som sjølve endra etternamn, og fedrane deira. Etternamnsendring gjort av ein mann, kunne av opphavsfamilien forståast

som symbolsk ladde signal om avstand og brot. Retten til etternamn som låg hos mannen og mannslinja vart her til ei plikt til å føre namnet vidare, og for nokre såg det ut til å vere vanskeleg å sjå for seg at ein mann si endring handla om andre motivasjonar enn tilhøvet til opphavsfamilien. Det sjuande undertemaet under familietemaet var forhandlingar rundt familierelasjonane der mennene orienterte seg både i forhold til opphavsfamilien og til kjernefamilien når dei gjorde etternamnsvala sine.

Det andre hovudtemaet i det mennene skildra handla om fortida og kontinuitet mellom før og no, og vidare inn i ei tenkt framtid. Forståinga av at tradisjonsmønster viste til eit patronymisk handlingsmønster, det vil seie at menn held på oppvekstnamnet, kvinner tar ektemannen sitt etternamn og barn får faren sitt etternamn, dominerte. Dei fleste av mennene som sjølv heldt på oppvekstnamnet sitt, såg ut til å støtte seg på ei slik forståing av tradisjon. Menn som sjølv endra etternamn, såg derimot ikkje på den patronymiske praksisen som positiv, og gav uttrykk for det anten gjennom å avvise at tradisjonar var verdt å halde ved like, eller ved å vise til at det fanst eldre handlingsmønster enn det patronymiske. Desse eldre handlingsmønstra høvde gjerne betre inn i ein meir likestillingsorientert tankemåte. Nokre av mennene som endra etternamn, var positive til å følgje tradisjonar på lik linje med mange av mennene som heldt på etternamnet. Men dei omdefinerte kva som kunne inngå som tradisjonar. Det som dei skildra som tradisjonar, var handlingar som høvde både med kjønnslikestilling og med tidlegare praksisar. Eit døme er ideen om at kjernefamilien har felles etternamn som har blitt nytta gjennom tidlegare generasjonar, men som ikkje trengde å komme frå mannslinja.

Det tredje temaet er kjønnslikestilling. Innanfor dette temaet kunne mennene for-

delast i fire kategoriar. Den fyrste kategorien inkluderer mennene som likna kjønnslikestilling med kvinner sin rett til å halde på oppvekstnamnet. Desse mennene heldt sjølv på oppvekstnamnet sitt, og såg ut til å ta dette meir eller mindre for gitt. Innanfor den andre kategorien var det både menn som endra og menn som heldt på oppvekstnamnet i parforhold. For dei kunne både kvinna og mannen sitt etternamn fungere som felles etternamn i parforholdet eller kjernefamilien. Her var etternamnsvalet relevant for både menn og kvinner. Den tredje kategorien inkluderte nokre av mennene som sjølv endra etternamn. Desse mennene opplevde endringa som ein måte å bryte med den historiske og kulturelle diskrimineringa av kvinner. Samanlikna med desse tre kategoriane, var det med god margin flest menn som høvde inn i ein fjerde kategori. I denne har eg plassert alle mennene som ikkje på nokon som helst måte inkluderte kjønn eller likestilling i svara sine. For mennene som endra etternamn og for nokre av dei som heldt på oppvekstnamnet, var likestilling mellom kjønn implisitt i svara. Men fleirtalet av mennene som sjølv heldt på oppvekstnamnet tok den patronymiske praksisen for gitt.

Det fjerde temaet handla om ein individuell identitet knytt til namn. Mennene hadde fire ulike måtar å tilnærme seg forholdet mellom dei sjølv som individ, og namnet. Den fyrste tilnærmingsmåten viste til bandet mellom personen og namnet som ubryteleg. Mannen (og gjerne kvinna) var assosiert med namnet, og dette var eit band som ikkje burde, eller i det heile tatt kunne, brytast. I den andre tilnærmingsmåten spela tida inn i skapinga av eit samband mellom individet og namnet. Nokre av mennene som endra etternamn, opplevde ein auka grad av tilhøyrsløse til namna etter kvart som tida gjekk. Den tredje tilnærmingsmåten var å vise sjølvstende frå namnet. Desse men-

nene viste til korleis dei sjølve heldt fram med å vere seg sjølve, sjølv om dei fekk eit nytt etternamn. Den fjerde tilnæringsmåten var å endre namn fordi mennene opplevde seg sjølv som visse typar individ med eigenskapar som oppmuntra til visse typar valhandlingar. Å følgje straumen, å handle som andre gjer utan å tenke gjennom vala på individuell basis, sto i motsetnad til ideala for handling hos desse mennene. Her var det så og seie individet som bestemte namnet, ikkje namnet som bestemte individet.

Ein kan seie at mennene posisjonerte seg sjølv innanfor kvart tema basert på to skalaer. Den eine skalaen gjekk frå ei sterk kjernefamilieorientering til ei sterk individorientering. Den andre skalaen gjekk mellom ei sterk likestillingsorientering til ei sterk patronymisk orientering. Menn med sterk kjernefamilieorientering og sterk likestillingsorientering, kunne gjerne sjølve endre etternamn. I kontrast kunne kjernefamilieorienterte menn som var patronymisk orientert, i stor grad ta for gitt at etternamnet hans vart tatt i bruk som felles etternamn i kjernefamilien. Menn med sterk individorientering og patronymisk orientering tok egne namn for gitt, medan dei som var likestillingsorienterte, også var opptekne av at kvinner skulle kunne halde på sine oppvekstnamn.

I tillegg til det kvalitative materiale, fekk eg gjennomført ei kvantitativ undersøking av Respons Analyse. Dette gjorde eg for å sjå nærare på utbreiing av menn sine etternamnsval i ein norsk samtidskontekst. Totalt sett 91.2 % av mennene og 47.2 % av kvinnene heldt på oppvekstnamnet. 4.2 % av mennene og 46.6 % av kvinnene tok etternamnet til partnaren. Om lag 2 % av både menn og kvinner nytta bindestrek til å kombinere etternamna i parforholdet. Dette er tal som bekreftar det som ei undersøking av Statistisk sentralbyrå frå 2003 (Noack og Wiik 2005; 2008) også viste, nemleg at menn og kvinner i Noreg på gruppenivå

handlar ulikt i namnespørsmål i parforhold. Korleis forskyvingar likevel skjer, viser analysane i avhandlinga mi.

Kjeldeliste

- Braun, Virginia og Victoria Clarke 2006. Using Thematic Analysis in Psychology. I *Qualitative Research in Psychology* 3 (2):77–101.
- Ekenstam, Claes 2007. “Klämda män: Föreställningar om manlighet & omanlighet i det samtida Norden.” I *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*, redigert av Øystein Gullvåg Holter, 173–224. Gidlunds Förlag.
- Ekenstam, Claes, Jonas Frykman, Thomas Johansson, Jari Kuosmanen, Jens Ljunggren og Arne Nilsson 1998. *Rädd att falla: Studier i manlighet*. Stockholm: Gidlund Förlag.
- Lorentzen, Jørgen og Claes Ekenstam 2006. *Män i Norden: Manlighet och modernitet 1840-1940*. Hedemora: Gidlund.
- Noack, Turid og Kenneth Aarskaug Wiik 2005. “Navnevalg ved giftermål. Likestillingens siste skanse?” *Samfunnsspeilet* (5):2-8. <https://www.ssb.no/al/samfunnsspeilet/utg/200505/ssp.pdf>.
- Noack, Turid og Kenneth Aarskaug Wiik 2008. “Women’s Choice of Surname Upon Marriage in Norway.” *Journal of Marriage and Family* 70 (2):507-518.
- West, Candace og Don H. Zimmerman 1987. “Doing Gender.” *Gender and Society* 1 (2):125-151.
- Pressemelding frå UiB: *Om menn og etternamnsval i parforhold* | Nye doktorgrader | UiB
- Avhandlinga i sin heilskap: *Bergen Open Research Archive: Fellesskap og individualitet. Kjønnas etternamnsval blant norske menn i heterofile parforhold* (uib.no)